

1

Σύντομη θεωρητική εισαγωγή

1.1 Σημείο – Σημειωτική

Η Μπόκλουντ-Λαγοπούλου (1983:15-23) αναφέρει ότι η επιστήμη η οποία ασχολείται με τα σημεία δηλώνεται παράλληλα με δύο ονομασίες “Σημειωτική” και “Σημειολογία” και ασχολείται με την ανάλυση των συστημάτων σημασίας. Είναι η επιστήμη της σημασίας και μια μέθοδος ανάλυσης όλων των ποικίλων φαινομένων σημασίας. Ο σκοπός της κατανόησης είναι αρκετός για τη σημειωτική ανάλυση. Οτιδήποτε είναι άξιο να αναλυθεί για τη σημειωτική, αφίσα, κόμικς, κινηματογράφος. Έτσι, η σημειωτική ανάλυση βοηθάει, από τη μια να κατανοήσουμε και από την άλλη να απογυμνώσουμε τις ιδεολογικές αξίες και το μήνυμα που μεταφέρουν.

Ο όρος σημειωτική επισημαίνει εκείνες τις επιστημονικές ενασχολήσεις που εγκαινίασε ο Ch. S. Peirce και που αναπτύχθηκαν κατά προτίμηση στις αγγλοσαξονικές χώρες, ενώ με τον όρο σημειολογία εννοούμε τον κλάδο της επιστήμης που προανάγγειλε ο F. de Saussure και που κατ’ αυτόν θα ήταν γενικότερος, αλλά, μεθοδολογικά θα παρέμενε εξαρτημένος από τη γλωσσολογία.

Πολλές από τις βασικές έννοιες που αποτελούν τα θεωρητικά εργαλεία της δομικής γλωσσολογίας του Saussure εφαρμόστηκαν μεταγενέστερα με επιτυχία σε άλλα σημειωτικά συστήματα. Στις πρώτες προσπάθειες εφαρμογής των αρχών του Saussure σε άλλα σημειωτικά συστήματα εντάσσεται η ομάδα ερευνητών, η γνωστή ως “Σχολή της Πράγας” (1920-1930), με σημαντικότερο όνομα ανάμεσά τους τον R. Jakobson. Μόνο σαράντα χρόνια μετά το θάνατο του εισηγητή της δομικής γλωσσολογίας, του Saussure, παίρνει μεγάλη διάδοση αυτή η επιστήμη και ιδιαίτερα στη Γαλλία. Δομικές μελέτες

έγιναν σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες, με πρωτοπόρο το έργο του ανθρωπολόγου C. Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*. Ο R. Barthes δημοσίευσε το έργο *Éléments de sémiologie* και οι Γάλλοι άρχισαν να εφαρμόζουν τη νέα επιστημονική περιοχή σε ό,τι μπορούσε να θεωρηθεί ως φαινόμενο σημασίας: π.χ. στον κινηματογράφο (C. Metz), στη μόδα (R. Barthes), στην ιστορία επιστημών (M. Foucault). Ο Barthes διέγινωσε από το 1964 πως η σημειολογία έχει έναν “επεκτατικό χαρακτήρα”.

Οι τάσεις στη σημερινή διεθνή σημειωτική είναι σε γενικές γραμμές οι εξής: α) το φορμαλιστικό ρεύμα στη Γαλλία, καθώς, επίσης β) ένα πιο ριζοσπαστικό ρεύμα, και πάλι στη Γαλλία, επηρεαζόμενο από τον μαρξισμό και την ψυχανάλυση (Kristeva, Lacan, Foucault). Στις Η.Π.Α. και στη Γερμανία, υπάρχει η σχολή της σημειωτικής του Peirce, στην Ανατολική Ευρώπη και τη Ρωσία κατέχει ιδιαίτερη θέση η σχολή που είναι γνωστή ως σημειωτική του πολιτισμού (Σχολή της Μόσχας-Ταρτού) και στη Νότια Ευρώπη (Ιταλία και Ελλάδα) και μέχρι ένα σημείο στη Ν. Αμερική η σημειωτική επηρεάζεται μέχρι κάποιο σημείο από τον μαρξισμό. Η εργασία που ακολουθεί κινείται στην παράδοση του Saussure, ειδικότερα όπως διαμορφώθηκε απ’ τον Greimas (1966) και αναλύονται 2 σημειωτικά συστήματα: το λεκτικό και το εικονικό.

Στη συνέχεια δίνονται ορισμένες πληροφορίες για το σημείο που αποτελεί τη βάση και για τα δύο συστήματα και ακολουθούν πληροφορίες για την ανάλυση του λεκτικού και εικονικού συστήματος.

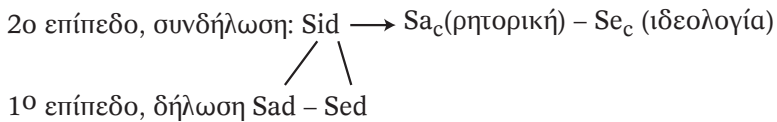
Σημείο

Το σημείο είναι φορέας σημασίας και αποτελεί τη βάση της σημειωτικής. Η σημασία του σημείου είναι δύο ειδών (α) μια άμεση σημασία, denotation-κυριολεκτική ή δηλωτική και (β) η έμμεση, connotation- συνειρμική ή συνδηλωτική.

Ο Saussure αναφέρει ότι ένα σημείο είναι ένα όλο που αποτελείται από κάποια “ιδέα” και την “ακουστική του εικόνα” και προτείνει “να διατηρήσουμε τη λέξη *σημείο*, για να δηλώσουμε το όλο και ν’ αντικαταστήσουμε τις λέξεις *ιδέα* και *ακουστική εικόνα* αντίστοιχα με τους όρους *σημαινόμενο* και *σημαίνον*”. Ο δεσμός τους είναι *αυθαίρετος*, έτσι η ένωσή τους, το γλωσσικό σημείο, είναι αυθαίρετο. Το σημαίνομενο είναι μια έννοια η οποία αντιστοιχεί στο πραγματικό αντικείμενο: δεν είναι το ίδιο το αντικείμενο, αλλά η αντίληψη που έχουμε εμείς γι’ αυτό. Αυτό δε στο οποίο αναφέρεται το ονομάζουμε αναφορά (referent) και ανήκει στην εξωγλωσσική πραγματικότητα-

τα. Το σημαίνον του σημείου έχει μορφή και υλικό υπόβαθρο όπως και το σημαινόμενο. Η ουσία του σημαινόμενου είναι το περιεχόμενό του, που προέρχεται από μια κοινωνική και ατομική εμπειρία (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου 1980:10-11). Όσον αφορά το σημαίνον, αν η ύλη του, δηλαδή το υλικό υπόβαθρό του άλλαζε, το νόημα δεν θα μεταβαλλόταν, γιατί η μορφή του σημαινόντος είναι εκείνη που το καθορίζει (π.χ. αν άλλαζε το σήμα της τροχαίας από ξύλινο σε μεταλλικό, δεν θα υπήρχε παράλληλη αλλαγή νοήματος). Επίσης, κάθε μορφή σημαινόμενου ορίζεται από τις θέσεις των άλλων μορφών, π.χ. το ημίψηλο καπέλο ορίζεται από τη σχέση που έχει με όλα τα άλλα καπέλα που υπάρχουν (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου 1980).

Ο Barthes προτείνει το γλωσσολογικό μοντέλο ως το κυρίαρχο για κάθε σημειωτική ανάλυση και τα δύο επίπεδα ανάλυσης, το κυριολεκτικό και το συνειρμικό. Η σημειωτική ανάλυση του λεκτικού και του εικονικού συστήματος γίνεται σε αυτά τα δύο επίπεδα. Σημεία του πρώτου επιπέδου, του κυριολεκτικού δηλωτικού (Sid: Sad-Sed) μετατρέπεται σε ένα δεύτερο επίπεδο, την ιδεολογία (Si-Sac-Sec). Το σημείο (Sid) μετατρέπεται σε σημαίνον, το οποίο με τη σειρά του έχει ένα νέο σημαινόμενο και έτσι δημιουργείται το νέο σημείο του δεύτερου επιπέδου. Τα δύο αυτά επίπεδα ανάλυσης είναι διαφορετικά και συγχρόνως συμπληρωματικά. Σχηματικά ακολουθεί ο τρόπος που “κτίζεται” η συνειρμικότητα πάνω στην κυριολεκτικότητα, δηλαδή, πως περνάμε από το συγκεκριμένο αντικείμενο στις αντίστοιχες κοινωνικές δομές που το παρήγαγαν.

* (όπου d-denotation-)

** (c-connotation-)

Σημειωτικές μελέτες κειμένων έχουν γίνει αρκετές, κυρίως όμως λογοτεχνικών κειμένων. Η σημειωτική της λογοτεχνίας διαμορφώθηκε ιστορικά σε δύο φάσεις (Ε. Καψωμένος 1983). Η πρώτη καλύπτει την περίοδο από τα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του αιώνα ως τα 1940 και περιλαμβάνει το κίνημα του Ρώσικου Φορμαλισμού και τη Σχολή της Πράγας. Η δεύτερη, που αντιστοιχεί στη σύγχρονη διεθνή διάδοση και ανάπτυξη της

σημειωτικής της λογοτεχνίας καλύπτει από τα τέλη της δεκαετίας του '50 ως τις μέρες μας.

Ο νέος κλάδος της θεωρίας κειμένων βασίζεται στην παραδοχή ότι τα θεωρητικά κριτήρια διάκρισης ανάμεσα σε διάφορους τύπους λόγου δε δικαιώνονται στο επίπεδο της μεθοδολογίας και επιχειρεί να εντάξει όλα τα κείμενα, λογοτεχνικά και μη, σε μια ενιαία θεωρία, που βασίζεται στο κοινό χαρακτηριστικό της συστηματικής τους οργάνωσης, ενώ στην πράξη εφαρμόζει ενιαίες μεθόδους στην ανάλυση όλων των κειμένων από τα ποιητικά ως τα δημοσιογραφικά (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου 1982:148-160). Βασιζόμενοι σ' αυτή τη ενιαία θεωρία της συστηματικής οργάνωσης του λόγου και της ενιαίας μεθόδου ανάλυσης κειμένων εντάσσουμε και τα σχολικά κείμενα.

Όπως αναφέρθηκε και στον πρόλογο, η ανάλυση του κειμένου βασίστηκε στο μοντέλο του Greimas. Βασισμένος σε έννοιες, όπως του σημασιολογικού πεδίου και της ανάλυσης συνιστωσών, ο Greimas προτείνει ένα μοντέλο σημασιολογικής ανάλυσης κειμένων, που στις βασικές γραμμές του εφαρμόζεται εύκολα και που ήδη έχει δώσει ενδιαφέρουσες αναλύσεις λογοτεχνικών κειμένων (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου 1986:148). Με τη βοήθεια αυτής της ανάλυσης εντοπίζονται – σε πρώτη φάση διαισθητικά, αργότερα με συστηματικά κριτήρια σημασιολογικές ισοτοπίες, δηλαδή ομαδοποίηση των μονάδων του λόγου (λέξεις, φράσεις) σύμφωνα με το σημασιολογικό περιεχόμενό τους. Εξετάζοντας αυτές τις ομάδες έτσι ώστε να βρεθεί η εσωτερική αρχή οργάνωσής του, έχουμε μια σειρά από δομημένα σημασιολογικά σύνολα που ο Greimas ονομάζει κώδικες.

Ένα κείμενο, όπως οποιοδήποτε άλλο κοινωνικό προϊόν, παράγεται από κάποιον, γράφεται για κάποιον ή κάποιους, και διαβάζεται ή ακούγεται – δηλαδή καταναλώνεται – από κάποιους κάτω από ορισμένες συνθήκες. Αν και είναι δύσκολο να εξετάσουμε το πώς ακριβώς η συνειρμική σημασία λειτουργεί σε ένα κείμενο, ο Barthes παρατηρεί ότι ως μονάδα συνειρμικότητας μπορεί να είναι μία μονάδα οποιουδήποτε επιπέδου, μέχρι και ολόκληρα κείμενα (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου 1986:73).

Ο Barthes (1964) σημειώνει ότι το συνειρμικό σημασιολογικό είναι ένα “κομμάτι ιδεολογίας”. Οι συνειρμικές δομές ακολουθούν ιδεολογικούς νόμους, νόμους της κοινωνικής συνείδησης του πομπού και του δέκτη, νόμους για τους οποίους το ίδιο το κείμενο είναι ένας μηχανισμός διατύπωσης. Αυτή η συνειρμική δομή καθορίζει την κυριολεκτική δομή που με την σειρά της καθορίζει την οργάνωση των γλωσσικών σημασιολογικών. Αυτήν

την οργάνωση των γλωσσικών σημαινόντων αναλύουμε, έτσι ώστε να ελέγξουμε τις συνειρμικές δομές του κειμένου και κατ' επέκταση την ιδεολογία του βιβλίου.

Ο Καψωμένος (1983:30), θεωρεί ότι κάθε λογοτεχνικό έργο έχει μια επικοινωνιακή πλευρά (σύστημα επικοινωνίας), μια δομική πλευρά (σύστημα σχέσεων) και μια σημειολογική πλευρά (σύστημα σημασίας). Οι τρεις αυτές αλληλένδετες απόψεις δίνουν έμφαση στον κοινωνικό χαρακτήρα της λογοτεχνίας. Το κείμενο δομείται πάνω σε δυο άξονες: τον οριζόντιο ή συνταγματικό, που εκφράζει τη συνάφεια των στοιχείων μέσα στο χώρο ή στο χρόνο (συνάφεια συντακτική ή μετωνυμική) και στον κάθετο ή παραδειγματικό, που εκφράζει τις σχέσεις ομοιότητας και αντίθεσης των στοιχείων στο επίπεδο της έκφρασης ή της σημασίας (συνάφεια μεταφορική). Στον αφηγηματικό λόγο δεσπόζει η συνταγματική οργάνωση, στον ποιητικό η παραδειγματική. Βασιζόμενοι στα παραπάνω παράγραφο, καθώς και στη νέα θεωρία κειμένων δεχόμαστε ότι και τα σχολικά κείμενα έχουν κοινωνικό χαρακτήρα και μπορούν να αναλυθούν.

Εκτός από το λεκτικό σύστημα αναλύεται και το εικονικό σύστημα. Στην εργασία αυτή θα μας απασχολήσει η εικόνα ως απεικόνιση-αναπαράσταση. Ο Eco (1994) αναφέρει ότι: τα εικονικά σημεία αναπαράγουν κάποιες συνθήκες της αντίληψης του αντικειμένου, αφού όμως προηγουμένως επιλεγούν σύμφωνα με κώδικες αναγνώρισης και αφού σημειωθούν σύμφωνα με γραφικές συμβάσεις. Η διαφορά του οπτικού από το εικονικού ορίζεται από τον Peirce όπου “εικόνες (icones) είναι εκείνα τα σημεία που έχουν ομοιότητα εξ υπαρχής με το αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται” (Τοκατλίδου 1996:222).

Η παρουσία εικόνας σε βιβλία για παιδιά είναι κυρίως προϊόν του 19ου αιώνα στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης. Στη Γερμανία, πρώτα και στη Γαλλία, αργότερα, εμφανίζονται βιβλία, όπου η εικόνα κρατάει τον πιο βασικό ρόλο της αφήγησης. Στην Ελλάδα αντίστοιχες προσπάθειες σημειώνονται στις αρχές του 20ού αιώνα. Οι εργασίες στην περιοχή της σημειωτικής της εικόνας στην Ελλάδα είναι πολύ περιορισμένες. Αντικείμενα ανάλυσης αποτέλεσαν η σημειωτική της εικόνας, η βυζαντινή εικονογραφία, τα κόμικς, ιστορικά σχέδια και χάρτες.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η ανάλυση της εικόνας γίνεται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο (κυριολεκτικό) είναι η καταδηλούμενη εικόνα και λειτουργεί παραπεμπτικά, αλλά δεν μπορεί να απομονωθεί από τη συνειρμική εικόνα έτσι ώστε να έχουμε μια “αθώα εικόνα”. Το κυριολεκτικό σημείο της

εικόνας αποκτά ένα νέο σημαίνον με νέο σημαινόμενο και έχουμε έτσι ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης της εικόνας, το συνειρμικό.

Ο Barthes (1981) αναφέρει επίσης ότι υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στα σημαινόμενα της συνειρμικότητας: “Ο κοινός χώρος των σημαινόμενων συμπαραδήλωσης είναι ο χώρος της ιδεολογίας, η οποία δεν θα μπορούσε να είναι παρά μοναδική για δεδομένη κοινωνία και ιστορία. Το σημαίνον του συνειρμικού σημείου της ιδεολογίας ονομάζεται ρητορική. Έτσι τα συνειρμικά σημαινόμενα (ιδεολογία) βρίσκονται μέσα σε ένα σύνταγμα κυριολεκτικού μηνύματος”.

Η εικόνα εκφράζει ποικιλότατους στόχους: κοινωνικούς, πολιτικούς, παιδευτικούς, ιδεολογικούς. Η σχέση εικόνας και λόγου κινείται από την συμπληρωματικότητα έως την αλληλοαναιρέση και απαιτεί μελέτη της δομής και των δύο σημειωτικών συστημάτων: λεκτικό, εικονικό. Τα κείμενα και οι εικόνες των εγχειριδίων της εργασίας σχολιάζονται επίσης και σε συνάρτηση ως προς δύο βασικούς άξονες: το χώρο και το χρόνο. Σχετικές πληροφορίες δίνονται στην συνέχεια.

Η έννοια “χώρος” στα λεξικά σημαίνει πολλά πράγματα· όμως η σημειωτική του χώρου, κλάδος της σημειωτικής, αναφέρεται στο επίπεδο της αρχιτεκτονικής, του οικισμού και της περιφέρειας (δίκτυο οικισμών και του χώρου που παρεμβάλλεται μεταξύ τους). Η σημειωτική του χώρου αναφέρεται στον οργανωμένο και κτισμένο χώρο και μελετάει το χώρο ως σύστημα σημασίας (Λαγόπουλος, σημειώσεις μεταπτυχιακού μαθήματος).

Ο Λαγόπουλος (1983:43) αναφέρει για τον οικισμό: “ενώ μια σειρά από επιμέρους επιστημονικές προσεγγίσεις μελετούν τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του χώρου του οικισμού: τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ένα μέρος της αστικής κοινωνιολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, τα κοινωνικά και λειτουργικά κυρίως χαρακτηριστικά του η ανθρώπινη οικολογία, τα κοινωνικά, οικονομικά, δημογραφικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά η ανθρώπινη γεωγραφία κ.ο.κ., η σημειωτική προσέγγιση στρέφεται προς τα υποκειμενικά χαρακτηριστικά του χώρου του οικισμού, δηλαδή προς τη μελέτη της σημασίας, του νοήματος που έχει ο τελευταίος για ένα κοινωνικό υποκείμενο”. Η σημειωτική του οικισμού προσπαθεί να διεισδύσει στον σημασιολογικό λαβύρινθο του χώρου, να μελετήσει τις γνωστικές, βιωματικές, αισθητικές διαστάσεις του και να τις συναρτήσει με το κοινωνικό τους πλαίσιο. Στην εργασία αυτή δεν θα μελετηθεί απευθείας το νόημα του χώρου, αλλά το νόημα που αυτός παίρνει και μέσα από την εικονογραφία.

Καμιά άλλη έννοια δεν είναι τόσο δεμένη με την ιστορία όσο ο χρόνος. Συνδεδεμένος με το χώρο στη σύγχρονη φυσική, ο χρόνος ήταν πάντα ένα βασικό πρόβλημα της ανθρώπινης σκέψης (Π. Ρηγοπούλου 1985:52). Ο χρόνος ποτέ δεν είναι ένας, αλλά πάντοτε λειτουργεί σαν ζεύγος: κυκλικός ή γραμμικός, μυθικός ή ιστορικός, κοσμικός ή ανθρώπινος, αποκαλυπτικός ή καταστροφικός, ο χρόνος είναι γέννηση και θάνατος μαζί, αλλά και το πριν από τη γέννηση και το μετά το θάνατο. Υπάρχει χρόνος ψυχολογικός, κοινωνικός, ανθρωπολογικός. Το είδος του χρόνου που θα μας απασχολήσει σ' αυτήν την εργασία είναι η πολιτισμική ιδεολογία του χρόνου, δηλαδή, η κοινωνική διάσταση του χρόνου σε σχέση με το χώρο.

Στη συνέχεια δίνονται πληροφορίες για το σχολείο και ο ορισμός του “παιδαγωγικού ιδεώδους” μέσα από την παιδαγωγική επιστήμη.

1.2 Σχολείο – Εκπαιδευτικό σύστημα

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι συγκεντρωτικό, όπου όλα εξαρτώνται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Μια πυραμίδα, με κορυφή τον υπουργό και στη βάση τους διδάσκοντες και μετά τους διδασκόμενους, να ρυθμίζει ακόμη και τις λεπτομέρειες της καθημερινής σχολικής πράξης σε πανελλήνιο επίπεδο (Τσοπάνογλου, Κουτσοσίμου, 1982).

Η οργάνωση, η διοίκηση και η λειτουργία όλων των βαθμίδων ρυθμίζεται από ένα σύνολο από νόμους, νομοθετικών διαταγμάτων, προεδρικών διαταγμάτων, υπουργικών αποφάσεων και εγκυκλίων (Γ. Μαυρογιώρης 1992:25). Μέσα στο ΥΠΕΠΘ, σημαντικός είναι ο ρόλος του ΚΕΜΕ που λειτουργεί από το 1975. Το ΚΕΜΕ γνωμοδοτεί στον υπουργό μετά από σχετική έρευνα ή μελέτη για κάθε είδους εκπαιδευτικά θέματα: καθορισμός τύπων των σχολείων, μέθοδοι διδασκαλίας, σχολικά βιβλία, προγραμματισμός αναγκών εκπαίδευσης σε προσωπικό, επιμόρφωση διδακτικού προσωπικού, ελληνικά σχολεία εξωτερικού κλπ.

Το διδακτικό εγχειρίδιο εγκρίνεται από το Υπουργείο μετά από γνωμοδότηση του ΚΕΜΕ, εκδίδεται από τον Οργανισμό Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, μοιράζεται δωρεάν και είναι ένα για κάθε μάθημα, υποχρεωτικό από όλους. Ο θεσμός του μοναδικού υποχρεωτικού σχολικού βιβλίου και κυρίως η ποιότητά του έχουν αμφισβητηθεί έντονα (Α. Φραγκουδάκη 1979).

Ο Ο.Ε.Δ.Β. ιδρύθηκε κατά τη μεταξική δικτατορία και αποτελεί αφητηρία μιας εξέλιξης που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η χρήση του μοναδι-

κού βιβλίου είχε καθιερωθεί πολύ νωρίτερα, το 1893 (Α. Δημαράς 1973:295). Ο Δημαράς υποστηρίζει ότι: «από τη μια μεριά με το πρόσχημα της ποιοτικής βελτίωσης του σχολικού βιβλίου και την προστασία του κοινού από τις “αυθαιρεσίες” των εκδοτών, και από την άλλη με το πρόσχημα της απαλλαγής των σπουδαστών από τη δαπάνη της αγοράς των συγγραμμάτων, το κράτος απέκτησε πλήρη έλεγχο στα διδακτικά βιβλία ολόκληρου του συστήματος».

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει το νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο. Σύμφωνα με το νόμο “σκοπός του Δημοτικού σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, ήτοι να πλουτίση τας εμπειρίας των, να διεγείρη και να αναπτύξη τας σωματικές και διανοητικές των ικανότητες, να εισαγάγη αυτούς εις την γνώσιν του φυσικού και ιστορικού κόσμου, να καλλιεργήση την παρατηρητικότητα, τον στοχασμόν και την ευαισθησίαν των, να αφυπνίση την ηθικήν των συνειδήσιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής των”. Η φοίτηση στο δημοτικό είναι εξαιρετής, υποχρεωτική.

Στον παρακάτω πίνακα δίνεται το ωρολόγιο πρόγραμμα του 6/θέσιου και 12/θέσιου δημοτικού σχολείου για το ακαδ. έτος 1995-1996. Μέσα σε γκρι φόντο βρίσκονται τα μαθήματα των οποίων τα εγχειρίδια αναλύονται στη συνέχεια.

Ωρολόγιο πρόγραμμα 6/θέσιου και 12/θέσιου δημοτικού σχολείου

ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΤΑΞΕΙΣ					
	Α΄	Β΄	Γ΄	Δ΄	Ε΄	ΣΤ΄
Θρησκευτικά	–	–	2	2	2	2
Γλώσσα	9	9	9	9	8	8
Μαθηματικά	5	5	4	4	4	4
Ιστορία	–	–	2	2	2	2
Μελέτη Περιβάλλοντος	4	4	3	3	–	–
Γεωγραφία	–	–	–	–	1	1
Φυσική	–	–	–	–	3	3
Κοιν. και Πολ. Αγωγή	–	–	–	–	1	1
Αισθητική Αγωγή	4	4	4	4	2	2
Φυσική Αγωγή	2	2	2	2	2	2
Αγγλικά	–	–	–	3	3	3
Σχολική Ζωή – Πολιτισμός	1	1	1	1	1	1

Με το Π.Δ. 583/1982 (ΦΕΚ 107' Α) κοινοποιήθηκε το νέο αναλυτικό πρόγραμμα και ορισμένα νέα βιβλία για την πρώτη τάξη που χαρακτηρίστηκαν από το ΚΕΜΕ ως “επαναστατικά”. Έχουν γίνει έρευνες για τη μελέτη των νέων βιβλίων από τρεις διαφορετικές πλευρές: περιεχομένου, μορφής και “νέας” διδακτικής για το γλωσσικό μάθημα. Η μελέτη αυτή είναι πράγματι πολύ σημαντική για την ανάγνωση των ιδεολογιών που εκφράζονται και προωθούνται μέσα από το περιεχόμενο των νέων βιβλίων (Μαυρωγιώργης 1992).

Δύο προσωπικότητες που εξέφρασαν διαφορετικές παιδευτικές κατευθύνσεις, αλλά δε διαφέρουν σημαντικά ως προς την οροθέτηση του παιδαγωγικού ιδεώδους, είναι ο Ν. Εξαρχόπουλος και ο Α. Δελμούζος. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ορισμοί που έχουν δώσει. Ο πρώτος καθορίζει το ιδεώδες της αγωγής: “Η αγωγή σκοπόν έχει να καταστήση τον παίδα προσωπικότητα, κεκτημένην βούλησιν ισχυράν, ηθικήν και εστραμμένην εις την εξυπηρέτησιν του πλησίον και του Έθνους του, άμα δε να εισαγάγη αυτόν εις τα πνευματικά αγαθά του πολιτισμού και εξελίξη τας πνευματικές και ψυχικές δεξιότητας και την ιδιοφυίαν αυτού” (Ν. Εξαρχόπουλος 1946:254). Ο Δελμούζος εξάλλου καθορίζει το ιδεώδες της αγωγής με τον παρακάτω προσδιορισμό: “Η παιδεία θέλει να ετοιμάσει το άτομο έτσι που να μπορεί να ζήσει άνετα και δημιουργικά στον τόπο του και με τη δράση του να καλυτερέψει και τον εαυτό του και το σύνολο όπου ζει. Το σύνολο όμως αυτό είναι η σύγχρονή του κοινωνικά και εθνικά, πραγματικότητα”. Για την επικράτηση ενός ιδεώδους αγωγής συνεργούν πολλοί κοινωνικοί παράγοντες όπως η Πολιτεία, η Εκκλησία, τα κόμματα, οι διάφορες οργανώσεις και άλλα.

Η άποψη του J. Piaget (1979) για το σκοπό της εκπαίδευσης είναι να πλάσει ανθρώπους που είναι ικανοί να κάνουν καινούρια πράγματα, όχι απλώς να επαναλάβουν αυτά που έκαναν άλλες γενιές – ανθρώπους δημιουργικούς, εφευρετικούς, που να ανακαλύπτουν πράγματα και να διαμορφώσει μυαλά που θα κρίνουν, θα επαληθεύουν και δεν θα δέχονται ό,τι τους προσφέρουν.

1.3 Πίνακας ανάλυσης

Την ανάλυση του κειμένου και της εικόνας συνοδεύει ένας πίνακας ο οποίος περιλαμβάνει τέσσερα οριζόντια πλαίσια με τίτλους: (α) Γλωσσικό κεί-

μενο-κώδικες, (β) Χρονικές αναφορές, (γ) Χωρικός κώδικας, (δ) Εικόνα (ύφος-κλίμακα).

Πίνακας ανάλυσης. Οργάνωση γλωσσικού και εικονικού κειμένου σε μορφή πίνακα

-
- Γλωσσικό κείμενο
-
- Χρονικές αναφορές
-
- Χωρικός κώδικας
-
- Εικόνα
-

Αναλυτικότερα, στο πρώτο πλαίσιο με τίτλο “Γλωσσικό κείμενο-κώδικες”, αναγράφεται όλο το κείμενο όπως εμφανίζεται στο βιβλίο. Η ιδιαιτερότητα αυτού του πλαισίου είναι ότι δηλώθηκαν με μια σειρά χρωμάτων οι κώδικες του κειμένου. Η χρήση χρωμάτων για την ανάλυση ήταν πρόταση της καθ. Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, ώστε ο αναγνώστης να έχει μια άμεση εποπτεία για την κατανομή των κωδίκων και τις αρθρώσεις τους. Επιπλέον, καθώς οι κώδικες ανήκουν σε πέντε μεγάλες κατηγορίες οι οποίες έχουν αλφαβήτιση (Α-Ε) και αρίθμηση (Α1, Α2 κλπ.), στο κείμενο, το οποίο παρουσιάζεται σ’ αυτό το πλαίσιο, πέρα από τα χρώματα, αναγράφεται και η παραπάνω κωδικοποίηση στην αρχή και στο τέλος του κάθε κώδικα, ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να εντοπίσει τους κώδικες και με έναν επιπλέον τρόπο (π.χ. [B1] Ο άνθρωπος άρχισε κάποτε [B1] / [A3] να χτίζει σπίτια και να σχηματίζει χωριά. [A3]). Αυτό σημαίνει ότι η αναφορά [B1] ... [B1] ανήκει στον ιστορικό κώδικα ενώ η αναφορά [A3] ... [A3] ανήκει στον χωρικό κώδικα. Τέλος, κάθε κεφάλαιο και υποκεφάλαιο του κειμένου βρίσκεται σε ένα ξεχωριστό πλαίσιο πίνακα με τον τίτλο του κεφαλαίου στο επάνω μέρος του πλαισίου.

Με την βοήθεια της ανάλυσης, με βάση τη μέθοδο του Greimas, εντοπίστηκαν οι παρακάτω κώδικες, οι οποίοι καλύπτουν το σημασιολογικό περιεχόμενο του κειμένου με το βαθμό που ενδιαφέρει. Αυτό σημαίνει ότι ορισμένοι κώδικες έχουν αναλυθεί σε λεπτομερέστερο επίπεδο από κάποιους άλλους. Έτσι η ανάλυση αν και μπορεί να γίνει λεπτομερέστερη, παραμένει στους κύριους κώδικες, οι οποίοι είναι επιχειρησιακοί για το κείμενο και επιτυγχάνεται η βασική ανάλυση. Οι κώδικες αναλυτικά, καθώς η κωδικοποίηση των ομάδων κωδίκων και η χρωματική αντιστοιχία των κωδίκων δίνονται στη συνέχεια.

Κωδικοποίηση των ομάδων κωδίκων και χρωματική αντιστοιχία των κωδικών

Α. ΧΩΡΟΣ

- A1. Τοπωνυμιακός:** Αναφορά στο χώρο με τη χρήση ονομασιών, Ελλάδα
- A2. Παλαιοντολογικός:** αλλαγές στο φυσικό και ζωικό περιβάλλον για πολύ παλιές εποχές
- A3. Χωρικός:** *γη, χωριό*

Β. ΧΡΟΝΟΣ

- B1. Ιστορικός:** αναφορές στο παρελθόν: *πριν από πολλά εκατομμύρια χρόνια*
- B2. Μυθικός:** *όταν ο Δίας ανέβηκε στο θρόνο*
- B3. Εορτολόγιο:** αναφορά σε γιορτές, *14 Σεπτεμβρίου – γιορτή του Σταυρού*
- B4. Κώδικας αρχής:** *εγκαίνια μαγαζιού*

Γ. ΑΣΧΟΛΙΕΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Γ1. Δραστηριότητας – Εμπορίου:** *κυνηγός, ψάρεμα*
- Γ2. Οικονομικός – Αναπτυξιακός:** αναφορές στο οικονομικό επίπεδο της περιοχής, *τα νησιά του Αιγαίου είναι που αναπτύχθηκαν περισσότερο*
- Γ3. Επαγγελματών:** *παλαιοντολόγοι, γεωλόγοι*

Δ. ΛΟΙΠΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

- Δ1. Ανθρωπολογικός:** αναφέρεται στην εξέλιξη του ανθρώπου
- Δ2. Κώδικας τύπου κειμένων:** *Ιερά (Βίβλος, συναξάρι)*
Μη ιερά (α. Λαϊκά γραπτά – προφορικά)
- Δ3. Εθνικός:** *αγάπησε τον τόπο αυτό πολύ και τον ονόμασε πατρίδα*
- Δ4. Τεχνικής Ορολογίας:** *τροφосуλλέκτης, πολυβούτης*
- Δ5. Τελετουργικός:** *αγιασμός, ακολουθία*

Ε. ΚΩΔΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΩΝ ΚΟΣΜΩΝ

- E1. Μυθολογικός:** αναφορά σε μυθολογικά πρόσωπα + γεγονότα
- E2. Θρησκευτικός:** αναφορά σε θρησκευτικά πρόσωπα + γεγονότα
- E3. Θρύλος:** αναφορά σε πρόσωπα + γεγονότα + παραμύθι

Στη συνέχεια του πίνακα ανάλυσης εμφανίζεται στο πλαίσιο με τίτλο “Χρονικές αναφορές”, στο οποίο γράφονται οι χρονικές αναφορές όπως εμφανίζονται στο κείμενο π.χ. πριν από πολλά χρόνια, κάποτε κλπ.

Στο πλαίσιο με τίτλο “Χωρικός κώδικας (φυσικά χαρακτηριστικά)” αναγράφονται όλες οι χωρικές αναφορές του κειμένου (π.χ. γη, Καύκασος, σπίτι), καθώς και τα φυσικά χαρακτηριστικά του χώρου, δηλαδή, τα κυριολεκτικά στοιχεία, η δήλωση-denotation.

Στο τέταρτο πλαίσιο με τίτλο “Εικόνα” δίνονται πληροφορίες σχετικά με τις εικόνες. Οι πληροφορίες αυτές βρίσκονται μέσα σε παρένθεση και αφορούν την τυπολογία της εικόνας ως προς το ύφος, δηλαδή την τεχνοτροπία της εικόνας και την κλίμακα του χώρου που παραπέμπει η εικόνα. Επιπλέον, υπάρχει και μία αρίθμηση η οποία ακολουθεί την αρίθμηση των εικόνων. Αναλυτικότερα, η τυπολογία του ύφους της εικόνας είναι η εξής: Αγιογραφία (αγ), Διάγραμμα (δ), Σκίτσο Ρεαλιστικό (σρ), Φωτογραφία (φ). Ως προς τη τυπολογία της κλίμακας του χώρου της εικόνας έχουμε: Αντικείμενο (α) – δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο, Εσωτερικός χώρος (εσ) – δωμάτιο, Εξωτερικός χώρος (εξ) – κατοικία ή ερείπιο, Μικροτοπίο (μ), Τοπίο (τ), Πόλη (πλ), Περιφέρεια (π) και Αστρονομικός (αστ).

Τα αντίγραφα από τις εικόνες των δύο εγχειριδίων βρίσκονται στο τέλος της εργασίας σε παράρτημα. Συγκεκριμένα, ο τίτλος κάθε κεφαλαίου και υποκεφαλαίου βρίσκεται μέσα σε πλαίσιο στην δεξιά και πάνω άκρη της εικόνας έτσι ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να τις παρακολουθήσει άνετα. Ο αύξοντα αριθμός, το ύφος και η κλίμακα κάθε εικόνας βρίσκονται στο δεξί και κάτω άκρο της εικόνας. Έτσι, αν στο κάτω άκρο της εικόνας αναγράφεται 12 / κ / εσ δηλώνει ότι η εικόνα αυτή έχει αύξοντα αριθμό 12, είναι κόμικς ως προς το ύφος και εσωτερικός χώρος ως προς την κλίμακα του χώρου.